

ТАЪЛИМ ОЛАЁТГАН ШАХСНИНГ ПСИХОЛОГИК ТАВСИФИ

Хакимов Зиёд Заидович

Билим – олинган таълим маҳсулидир. Шахснинг турмушда олган билими вақт ўтиши билан ўзгариб, бойиб боради, янги билимлар билан тўлдирилади, шахс объектив оламни янги тафаккур билан тобора кенгроқ англай бошлайди. Тингловчиларнинг билимлари қандай бўлмоғи керак? – деган савол туғилади. Тингловчиларнинг олаётган ҳуқуқий, ижтимоий билимлар муайян аниқ мақсадга қаратилган бўлмоғи лозим. Уларнинг билимлари фақат илмий ва ҳақиқий далиллар билан бойитилган бўлиб, унда ҳеч қандай бузилишга йўл қўйилмаслиги керак. Воқеа-ходисаларнинг моҳиятини, тарақиёт қонунлари ва чуқур ички боғланишларини билиш, илмий тушунчаларни эгаллаш, тингловчиларнинг объектив борлиқни билишга, ундан ўзининг кундалик ҳаётида фойдалинишига ёрдам беради.

Билимлар мазмунининг илмий бўлиши тингловчилар умумий дунёқарашининг ўсишига таъсир кўрсатади, уларнинг билим доирасини кенгайтириб, ҳаёти ва малакали таълим олиши учун шароит яратади. Таълим олаётган объектнинг билимига қўйиладиган муҳим талаблардан бири билимнинг тизимлилигидир. Тингловчилар томонидан ўзлаштириладиган билимлар ўзаро боғланган, аниқ мантиқий тузилишга ва изчиликка эга бўлиши лозим. Тингловчиларнинг билимида (объектнинг) фақат воқеа, ходисаларнинг ички боғланишигина акс этиб қолмай, балки ИИВ Академиясида ўқитиладиган таълимдаги айрим воқеа ходисалар ҳақида ҳам гапирилиши керак. Таълим олаётган объектнинг билими ҳар тамонлама ва чуқур бўлиши лозим. Билимнинг чуқурлиги ўқитиш усулига, ақлий ривожланишига боғлиқ бўлади.

Таълим олаётган объектнинг билими ҳаёт тажрибалари билан боғланган бўлиши лозим. Шундагина шахснинг таркиб топиши учун катта имкониятлар вужудга келади. Тингловчиларнинг (объектнинг) билими ҳаракатчан-оператив бўлмоғи, яъни олинган психологик билимлар раҳбарнинг қўл остидаги ходимларга таълим-тарбиявий таъсирида ва фуқаролар билан олиб бориладиган профилактик фаолиятида муҳим ўрин тутиши лозим.

Таълим олаётганларнинг фаолиятини педагогик-психологик жиҳатдан таҳлил қилганда қуйдагиларга бўлинади:

таълим бевосита педагог раҳбарлигида олиб борилиши; таълим олаётганларнинг ўз устида ишлаши; таълимнинг илмийлиги;

таълимнинг ҳаёт билан боғлиқлиги.

Таълим муайян билим, кўникма ва малакани эгаллашга қаратилган ва аниқ мақсадга йўналтирилган фаолиятдир. Аудиториянинг керакли материални ўзлаштириши, ўша материални идрок қилишдан бошланади.

Идрок – воқеа-ҳодисаларнинг сезги органларига бевосита таъсири натижасида мияда яхлит ҳолда акс этишидан иборат жараён. Таълим олиш фаолиятида идрок кўпинча кузатиш фаолияти билан боғлиқ бўлади. Кузатиш муайян мақсадга қаратилган режали фаолият туридир. Таълим олаётган объектни кузатиш унинг (олдига қўйган) мақсадига қараб қисқа ва узоқ муддатли бўлиши мумкин, яъни бунда эшитиш ва кўришгина кифоя қилмайди, балки хамкорликда фаолият амалга оширилади ва идрок қилинади. Инсон шу асосда предметнинг ички хусусиятларини, уларнинг муҳим белгиларини тушуниши мумкин.

Кузата билиш воқеа-ҳодисаларнинг кўзга ташланмайдиган, аммо муҳим ва нозик томонларини идрок қилишдир. Таълим олаётган шахс турли кўرғазмали қуроллар ва техник воситалардан фойдаланиб, теварак-атрофдаги борлиқни бевосита идрок қилиб бўлмайдиган ва бевосита кузатиш қийин бўлган ўқув материалларини ўзлаштиради. Таълим олаётган шахс билимларнинг кўп қисмини тарбия бераётган (субъектнинг) нутқларни эшитиб идрок қилиб ёки китобларни ўқиш орқали ўзлаштириб олади. Тингловчини идрок қилишга, айниқса таълим фаолиятидаги жараённи кузатишга тайёрлаш зарур. Бунинг учун кузатишнинг предмети, мақсади ва методларини аниқ белгилаб олиш мақсадга мувофиқдир.

Таълим жараёнида амалий машғулотлар тингловчиларнинг ихтиёрий диққатини ўстиради. Онгли фаолиятини жадаллаштиради, идроки ва кузатишининг мақсадга мувофиқ бўлиб боришига ёрдам беради. Таълим олаётган объектнинг идрок қилишини тўғри уюштирган ва мақсадга асосланган кузатиш тингловчининг материални чуқур ва мустақил ўзлаштиришига ёрдам беради. Таълим жараёнида ўқув материални идрок қилишни яхши ва мақсадга мувофиқ ташкиллаштириш аудиториянинг ёши ва касбий хусусиятига мос келиши лозим. Таълим олаётганларнинг билимларни идрок қилишида кўрғазмалиликнинг роли ҳам бениҳоя катта. Маълумки, таълимнинг кўрғазмалилиги билимларни муваффақиятли ўзлаштиришнинг зарур шартларидан биридир. Ҳозирги кунда таълим олаётган тингловчилар психологиясида кўрғазмалилик предмети, кўрғазмалиликларга ва сўз кўрғазмалиликка ажратилади. тасвирий, техник Предметли кўрғазмалиликка табиий объектлар теварак-атрофдаги нарса ва ҳодисалар киради.

Тингловчиларни амалий фаолиятининг назарий билимлардан келиб чиқиши натижаси эканлиги билан таништириш тегишли материални яхшироқ ўзлаштириш, тушуниш ва маъносига етиб хотирада сақлаб қолишга ёрдам беради. Предметли кўрғазмалилик субъект раҳбарлигида тингловчиларнинг фаолиятини бошқаради. Сўз кўрғазмалигида нутқнинг турли воситаларидан унумли фойдаланган ҳолда таълим жараёнида тингловчининг берилаётган материалларни яхшироқ идрок қилишлари ва ўзлаштириш назарда тутилади.

Ўқув материални ўзлаштириш жараёнида тингловчи тафаккур ва нутқининг роли бениҳоя каттадир. Тингловчиларнинг билимларни ўзлаштириш, юқорида айтиб ўтганимиздек, одатда ҳиссий билишдан бошланади. Бироқ, идрок қанча мазмунли бўлмасин, кўргазмали қуроллардан қанчалик кўп фойдаланилмасин, тингловчи материалнинг маъносига тушунмаса, унда ҳеч қандай билим ҳосил бўлмайди. Фикрлаш қобилияти объектив борлиқни акс эттиришнинг юқори шаклидир. Бу фаолият орқали борлиқ ҳиссий билишга қараганда анча чуқурроқ ва аниқроқ анланади. Фикрлаш қобилияти тингловчига таълим олиш жараёнида ўқув материални ўзлаштиришда бевосита идрок қилиб ва кузатиб бўлмайдиган материалларни билиб олишга ёрдам беради. Ша боис тафаккур тингловчиларнинг ўқув материални онгли ўзлаштириши ва уни амалий ишга тўғри тадбиқ этишида асосий роль ўйнайди.

Ўқув фаолиятида материални онгли равишда ўзлаштирган тингловчи, табиат ва жамиятдаги предмет ва ходисаларнинг ўзаро боғланиши ҳамда муносабатини билиб олади, у аниқ, равшан тушунчаларни шакллантиришга, тўғри хукм ва хулосалар чиқаришга, эгалланган билимларни тизимга солишга, материалларни бир-бирига солиштириб умумийлаштириш ва конкретлаштиришга ўрганади. Ўқув фаолиятида тингловчилар тафаккури нутқ билан чамбарчас боғлиқ. Нутқ ёрдамида фикрлар таркиб топади ва ифодаланади.

Ўз навбатида, нутқ тафаккур орқали юзага келади. Тингловчиларнинг билимларни ўзлаштириши хилма-хил фикрлаш жараёнлари орқали амалга оширилади. Тингловчиларда фикрлаш жараён қанча кенг ривожланган бўлса, тафаккур ва нутқ жараёнлари ҳам шунча енгил ва муваффақиятли ўтади. Тушуниш деб, бошқаларнинг нутқида ифодаланган тайёр фикрларни ўқиб олиш ва ўзлаштириш жараёнига айтилади. Матнни тушунишнинг зарур шarti ҳар бир сўзнинг маъносини, шу матн тилининг грамматик шаклларини билиш, шунингдек, ўзлаштирилиши лозим бўлган соҳада етарли тажриба ва билимга эга бўлишдир. Тингловчини ўқув фаолиятининг объекти сифатида ўрганар эканмиз, унинг предметни тушунишининг асосида миянинг мураккаб аналитик-синтетик фаолияти, яъни шартли боғланишларни фаоллаштириб, ана шу боғланишлар асосида янги муваққат шартли боғланишлар тизимини вужудга келтирувчи ақлий фаолият ётади. Тушуниш жараёни иккинчи сигнал тизимининг фаолиятига таянади. Тушуниш натижалари ва унинг бориши ҳамма вақт сўз шаклида ифодаланади. Тушунишнинг муҳим шартларидан бири шахсда ҳаётдаги нарса ва ходисаларни тўғри акс эттирувчи яққол образларнинг бўлишидир, чунки тушуниш нарса ва ҳодисалар билан танишиш шаклида ўтади. Ша боис кўп ҳолларда предметлар билан бевосита ишлаш, тушуниш учун катта роль ўйнайди. Ўқув фаолиятида тушуниш нарса ва ходисаларнинг муҳим белгилари ҳамда хусусиятларини билишдан иборат. Тушунчаларда нарса ва

ҳодисалар ўртасидаги боғланиш ва муносабатлар акс этади. Тушунишнинг ўзига хос хусусияти шундаки, у орқали таълимнинг моҳияти идрок этилади ва ўзлаштирилади.

Тушуниш ҳам икки хил бўлади, биринчиси – инсонинг (шахснинг) ўз ақлий тафаккури асосида ихтиёрий тушуниш; иккинчиси – бошқа бир субъектнинг таъсирида тушуниш (яъни унинг тушунишини бошқариш). Ҳар қандай тушунишнинг асосида шахснинг ақлий идроки ётади. Шу боис тушуниш шахс ақлий фаолиятининг бир бўлаги ҳисобланади. Онг миянинг маҳсули бўлганидек, тушуниш ҳам инсон ақлий фаолиятининг бир қисми ҳисобланади.

REFERENCES:

1. Defense Doctrine of the Republic of Uzbekistan, T, 2018
2. Law of the Republic of Uzbekistan "On Defense", T, 2017
3. "About the general military duty and military service" of the Republic of Uzbekistan
4. The Concept of educating the youth in the spirit of patriotism of the Republic of Uzbekistan, T, 2018.
5. Regulations of the Republic of Uzbekistan on pre-conscription training, T, 2018,